

ran necesarias y se pudieran negociar y resolver con siguridad de conciencia y para todo se daran los despachos necesarios...

22. *Carta de condol de Felip IV als fills de Montcada (José Gómez de Porres, Continuación de la Cataluña Ilustrada de Corbera, Nàpols, 1678, p. 435).*

La muerte del marqués de Aytona me a causado gran dolor y justo sentimiento, pues he perdido en él un Ministro de muchas prendas y tal que no veo oi otro que le iguale; y obligame a sentir más su falta el haberse encargado de servirme en Flandes quando todos lo rehusaron y el hauer abandonado totalmente por mi servicio sus hijos y su hacienda sin tratar de más que de servirme con fidelidad, desvelo y amor. Lo que a mí me toca es gratificar esto como lo haré luego con larga mano, pues quiero que vea el mundo que sé premiar a quien me sabe servir como el Marqués, que Dios perdone.

23. *Carta de condol de Felip IV als fills de Montcada (José Gómez de Porres, Continuación de la Cataluña Ilustrada de Corbera, Nàpols, 1678, p. 435).*

Estas mercedes hago al Marqués por lo mucho y bien que me sirvió y porque a nada que le mandé me replicó, obdecidiéndome con obediencia ciega hasta en la profesión de que no tenía experiencia, haciéndome en ella tales servicios, que más de dos veces puedo agradecer a su memoria el no haberse perdido eternamente los Estados de Flandes: y habiendo por mi voluntad dejado de ir a gobernar a Milán por ser gobernador en Flandes, llegándole la orden de ir a aquellos Estados el día antes que había de partir para Milán, y porque en todas estas ocasiones y en quantas le ocupé, jamás dificultó, capituló, ni pidió nada, ni en ocasión ninguna ni de jornada ni de servicio me pidió ayuda de costa ni otra merced ninguna, siendo sus servicios tales y teniendo la necesidad que tubo, pues no pudo mandar hacer decir más de tres mil misas, y yo he mandado decirle más.

ELS MEMBRES DE L'ORDE DE MONTESA DURANT EL GOVERN DELS PRIMERS ADMINISTRADORS PERPETUS (1592-1665) *

Josep Cerdà i Ballester

Resum: En 1592, Felip II va aconseguir completar la incorporació de les ordres militars amb la de l'orde valenciana de Montesa. Finalitzava així un llarg procés, iniciat pels Reis Catòlics i que sols va acabar després de cent anys. No obstant, Montesa gaudia d'un estatut jurídic privilegiat i d'unes característiques peculiars, afavorit pels furs del regne de València, que li conferien una certa singularitat. Els abusos del darrer mestre de l'Orde en la concessió d'hàbits, la instrumentalització de les mercès per part de l'*Administrador Perpetuo*, el número de membres i la seua procedència geogràfica i social s'analitzaran ací de forma esquemàtica, a fi de poder aprofundir en aquests aspectes en un futur.

Paraules clau: Església catòlica, Ordres militars, Orde de Montesa, Institucions, Consell d'ordes militars, Cavallers i religiosos, Govern, Edat Moderna.

Abstract: In 1592, Felipe II was able to complete the incorporation of military orders with the Valencian order of Montesa. Thus, a long process, initiated by the Catholic Kings, finished after one hundred years. However, Montesa enjoyed a privileged legal status and special characteristics, favoured by the charter of the kingdom of Valencia, which conferred a certain singularity to the village. The abuses of the last *maestre* of the order in the concession of habits, the control of graces on the part of the *Administrador Perpetuo*, the number of social members and their geographic origin will be analysed here in a brief or schematic way, in order to study these aspects in the future.

Key words: Catholic Church, Military orders, Order of Montesa, Institutions, Consejo de Órdenes Militares, Knights & monks, Government, Early modern History.

EN morir el darrer mestre de l'orde de Montesa, Pedro Luis Galcerán de Borja el 20 de març de 1592, el virrei de València, marqués d'Aitona va enviar al castell-convent de Montesa un oïdor de l'Audiència a fi d'evitar que els montesians elegiren nou Mestre i per a exigir el compliment de la butlla de la incorporació a la Corona.¹ Alhora, el virrei escriví a Madrid durant

* Aquest article resumeix, de forma aproximada, el treball que vam presentar el 9 de desembre de 2004 al Departament d'Història Moderna de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de València per a l'obtenció del DEA.

¹ Malgrat que la butlla es va lliurar en 1587, no va tindre efectes fins que va morir el mestre Borja. Dóna compte de les vicissituds fins aconseguir el document Fernando Andrés

els mesos de primavera i estiu sol·licitant al rei i al Consell d'Aragó la immediata possessió de l'Orde.

Felip II va delegar les seues funcions per a incorporar Montesa en fra Juan Pacheco, cavaller de Calatrava i fra Juan de Quintanilla, prior de *Nuestra Señora de Calatrava* a València. Ambdós comissaris van arribar a la ciutat de València el 28 de novembre de 1592.² Una vegada a la ciutat, des de les cases del Temple i d'acord amb el virrei i els doctors de l'Audiència, Pacheco i Quintanilla van enviar una orde als cavallers i frares de l'orde de Montesa, en la qual els convocaven per a que estigueren a Montesa el 8 de desembre, dia acordat per a realitzar la possessió.³

Segons les actes oficials de la pressa de possessió, van ser convocats quaranta-tres montesians, quaranta-un a la ciutat de València i dos més que s'hi trobaven a Benicarló i a Moncada. En quant als religiosos –vint-i-huit en aquells moments–, la majoria residien al convent de Montesa i reberen la convocatòria vint-i-sis.⁴ Però els qui van estar a Montesa aquell 8 de desembre van ser molts menys: setze cavallers i vint-i-cinc dels vint-i-huit frares que formaven part de l'Orde en aquella data. A aquests caldria afegir els qui delegaren la seua assistència en altres cavallers (vint), cosa que augmentaria el nombre fins als trenta-sis, i dos frares, amb els qui s'arribaria a vint-i-set.

En resum, els qui formaren el capítol de l'orde de Montesa aquell 8 de desembre de 1592, dia de la Immaculada, van ser un total de quaranta-dos, quan en aquells moments l'Orde la integraven cent trenta-tres membres (cent-cinc cavallers i vint-i-huit religiosos). Tots els qui no acudiren van ser representats pel procurador general, fra Serafín Martín.⁵ Entre la una i les dos del migdia, els cavallers i frares de l'Orde es van congregar en capítol a la sala capitular del convent de Montesa, on es va llegir la carta de poders de Felip II als comissaris calatravesos,

...para que por mí y en mi nombre, como tal Administrador Perpetuo del dicho Maestrasgo tomeys la possession real y actual del dicho Maestrasgo y convento de la orden de Montesa, y de los castillos, villas, lugares, jurisdicciones, rentas drenchos, preminencias, prerrogativas y emolumentos pertenecientes al dicho Maestrasgo...⁶

Robres, "Garcerán de Borja, Felipe II y la tardía incorporación del maestrazgo de la Orden de Montesa a la Corona. Los hechos (1492-1592)", en Enrique Martínez Ruiz y Vicente Suárez Grimón (eds.), *Iglesia y Sociedad en el Antiguo Régimen. III Reunión Científica de la Asociación Española de Historia Moderna*, Las Palmas de Gran Canaria, Universidad, 1994, pp. 409-420.

² "Auctos de la possession del Maestrazgo de Montesa que se tomó por el rey don Philippe nuestro señor"; ARV [Arxiu del Regne de València], *Clero*, llibre 2560, f. 1.

³ La convocatòria, segons costum, es va dirigir als membres de Montesa que vivien al Regne. No sabem què va passar amb els qui residien fora.

⁴ ARV, "Auctos de la possession...", ff. 2-2v.

⁵ *Ibidem*, f. 8.

⁶ *Ibidem*, f. 9v.

Llegits els documents, l'Orde acceptà el seu contingut. A continuació, disposats en dos còrs, els montesians es van traslladar als peus del castell, on ja els esperaven els comissaris reials. Des d'allí, després de passar de nou per la sala capitular, es van dirigir a l'església, on va tindre lloc l'acte simbòlic de possessió, que consistí en seure a la cadira que el Mestre tenia reservada al cor. Seguidament, els montesians van realitzar un per un el jurament de fidelitat al rei, ritual que va obrir el sots-comanador, fra Gaspar Granullés, al qual seguiren la resta de membres de Montesa. En acabar, els comissaris, en nom del rei, prometeren que guardarien els privilegis de l'Orde i a continuació van prendre possessió del castell.

Amb la solemne cerimònia de possessió, Felip II passava a ser l'Administrador Perpetu de l'Orde. Cal tindre en compte que el títol que la Santa Seu va atorgar al rei fou el d'Administrador (no el de Mestre), ja que el monarca, per no ser membre profès de l'Orde, no podia exercir jurisdicció espiritual.⁷

A l'endemà, dia 9, van iniciar la possessió del senyoriu amb la de la vila de Montesa, per a continuar amb Vallada i la resta de viles i llocs. Alhora, el Consell d'Aragó va lliurar a Felip II diversos informes sobre l'economia de l'orde de Montesa. Almenys en aquells moments, el balanç que es podia oferir al rei era positiu: el maestrat de Montesa va suposar per al reial patrimoni del regne de València incrementar-lo en una sisena part del seu valor total, encara que aquesta xifra, com és evident, minvava súbitament si es comparava amb els ingressos generats per les ordes militars de Castella. No obstant, Montesa, després de l'arquebisbe de València, era el senyoriu eclesiàstic amb les rendes més elevades del país. El monestir millor dotat econòmicament, el de la Valldigna, no arribava a la meitat dels ingressos de Montesa i les rendes del bisbat d'Orihuela estaven prou per davall de les de l'Orde militar.⁸

I. LA FORMA DE GOVERN DE LA MONTESA INCORPORADA

El govern de les ordes militars castellanes incorporades a la Corona es va regular a través del *Consejo de las Órdenes*. Però en el cas de Montesa aquesta fórmula no va ser possible perquè l'orde valenciana va ser incorporada a la Corona d'Aragó. En conseqüència, aquest consell va passar a

⁷ Altres motius pels quals el rei no podia comptar amb el títol de Mestre foren: 1) que passava a administrar diverses ordes militars; 2) que el títol de Mestre podia passar a una dona: vegeu Elena Postigo Castellanos, "Santiago, Calatrava y Alcántara", en <http://www.monasterio.lh.csic.es/oomm/Castellanas-historia.htm>.

⁸ Fernando Andrés Robres, "La economía de la Orden de Montesa cuando la incorporación: patrimonio, renta, gasto, balances (1592-1602)", *Estudios*, n. 25 (1999), pp. 55-87.

adquirir les funcions de consell d'ordes en quant a consell de la de Montesa. Però per poder exercir jurisdicció en l'Orde calia ser membre d'ella, per la qual cosa, es va haver de crear un nou càrrec, el d'*assessor general* de l'orde de Montesa, ofici que correspondria a un membre del Consell d'Aragó necessàriament cavaller de l'hàbit. El primer assessor general, don Diego de Covarrubias, va rebre el seu títol prompte, el 20 de gener de 1593. Però no podia exercir jurisdicció en Montesa sense ser cavaller de l'Orde. Així, el 12 de febrer, a l'església del Temple de València, va prendre l'hàbit.⁹

No obstant, hi havia un altre problema, ja que per a exercir jurisdicció al regne de València, els furs exigien la residència al Regne, amb la qual cosa fou necessari crear un altre ofici, el de *lloctinent general de Mestre en la ciutat i regne de València*. Havia de ser també cavaller i a ell competirien la jurisdicció temporal i espiritual de Montesa i també la contenciosa. Per als contenciosos, s'havia d'aconsellar per dos assessors de l'Audiència de València (que podien accedir a l'hàbit de l'Orde) i per un advocat fiscal. Els tres formarien el *tribunal de la lloctinença*. En les causes criminals dels cavallers i religiosos de Montesa, s'havia d'aconsellar, a més, per ancians de l'Orde. No obstant, els poders que en principi tenia la nova dignitat no eren ilimitats. En primer lloc, la gestió econòmica del patrimoni de la mensa magistral va quedar al marge del lloctinent general, ja que d'aquesta funció s'encarregaria la Junta Patrimonial del Regne.

D'altra banda, les qüestions de tipus espiritual (concessions de dimissòries per a l'ordenació de religiosos, disciplina conventual, etc.) quedaven en mans del prior del convent de Montesa, encara monjo de Santes Creus.

Però a poc a poc, el lloctinent general anirà adquirint més poder. En 1615 va lograr la gestió directa del patrimoni de la Mensa, fins aleshores en mans de la Junta Patrimonial del Regne. I ben prompte —almenys des dels anys vint del segle XVII—, va començar a *arrabassar* al prior de Montesa competències estrictament espirituals. En 1658 el rei va decretar que les dimissòries per a l'ordenació dels religiosos les lliurés el lloctinent general i no el prior del convent. Anys després i des d'una conjuntura propícia, en 1671, una butlla va facultar el rei per poder nomenar d'entre els religiosos de Montesa al prior del convent, lliurant l'Orde de qualsevol vincle amb Santes Creus. Tot i que l'augment de competències sempre es va excusar en que els privilegis pertanyien al rei com a Administrador Perpetu, qui realment va eixir beneficiat fou el lloctinent general, que era cavaller de Montesa, residia a València i podia exercir de forma real la jurisdicció. Amb els

⁹ El va creuar cavaller fra Jerònim d'Ixer, comanador d'Alcalà. Van actuar com a padrins fra Joan Ferrer i fra Pedro de Castellví. Beneí l'hàbit i cantà la missa fra Andrés Ferrán, prior del Temple; AHN [Archivo Histórico Nacional], OOMM [Órdenes Militares], lib. 812-C, f. 24.

anys i amb el recolzament jurídic adequat (Samper), el lloctinent general va acabar assolint el control de l'Orde.¹⁰

Quant a la concessió dels hàbits, els de Montesa seguïen un procediment quasi idèntic al de les ordes castellanques. No obstant, encara estan per estudiar les funcions concretes del Consell d'Aragó en la tramitació dels expedients d'hàbits, ja que les proves les instruïa el lloctinent general des de València, però passaven també pel Consell. Per similitud amb el procediment seguit en les ordes castellanques, sembla que en primer lloc el rei lliurava un títol, una *merced de hàbit* a una persona concreta.¹¹ A continuació nomenava dos membres de l'Orde (un cavaller i un religiós) com a *informants*. Aquests havien de verificar si el candidat reunia els requisits de noblesa, netedat de sang i oficis que exigien els estatuts de Montesa a través de diversos interrogatoris i de l'examen de documentació als llocs d'origen del candidat. Si s'acceptaven les proves, el rei extenia un document en el que ordenava el creuament i presa d'hàbit del nou membre. Cal advertir que no totes les merces acabaven en creuament,¹² ja que calia superar les *proves*. Cas de no superar-les, l'expedient era reprovat i s'arxivava. Algunes vegades la pressió del rei podia tenir èxit —ho veurem més endavant—, però també el Consell d'Aragó, com el de les Ordes, podia optar per un altre mecanisme: retindre l'expedient fins a comptar amb més informació del candidat, o simplement esperar a la seua mort.¹³

La cerimònia de creuament del cavaller o la presa d'hàbit del religiós s'havia de fer al convent de Montesa o en una església de l'Orde. Cas de no existir aquesta possibilitat, era preferible algun temple cistercenc. No obstant, l'escenari real de les preses d'hàbit fou molt més variat.¹⁴ En el cas

¹⁰ Fernando Andrés Robres, "La singularidad de la *hermana pequeña*. Algunas consideraciones sobre el gobierno de la orden de Montesa y sus relaciones con la monarquía (siglos XVI-XVIII)", en *Hispania*, LV/2, n. 190 (1995), pp. 547-566.

¹¹ Hi ha alguna aproximació a la documentació generada per l'orde de Montesa amb motiu de la tramitació dels hàbits, però encara estan per estudiar les seues peculiaritats; vegeu Mª Jesús Álvarez-Coca González, "La concesión de hábitos de caballeros de las Órdenes Militares: procedimiento y reflejo documental (s. XVI-XIX)", en *Cuadernos de Historia Moderna*, Madrid, Editorial Complutense, 1993, n. 14, pp. 277-297.

¹² No ens consta que ingressara en l'orde de Montesa don Miquel Milà, senyor de Mas-salavés, a qui sí que es va lliurar la mercè: AHN, OOMM, lligall 2194; i Dámaso de Lario, *El comte-duc d'Olivares i el Regne de València*, València, Eliscu Climent, 1986, p. 122.

¹³ Elena Postigo Castellanos, *Honor y privilegio en la Corona de Castilla: El Consejo de las Órdenes y los caballeros de hábito en el siglo XVII*, Valladolid, Junta de Castilla y León, Consejería de Cultura y Bienestar Social, 1988, pp. 169-170. L'AHN sols conserva dos expedients reprovats de Montesa i un d'ells, el de Jerónimo Frigola, va acabar amb èxit degut a les pressions del rei.

¹⁴ Dels tres-cents dèsset cavallers que van ingressar en l'Orde entre 1592 i 1665, coneixem el lloc de creuament de cent cinquanta-tres (el 48'2%) i dels cent-cinquanta religiosos, setanta-quatre (el 49'3%).

dels cavallers, la majoria de creuaments –fins un 30'7%– van tindre com a marc l'església del Temple de València, que era dels montesians. Però també hi va haver hàbits al col·legi de Sant Jordi (que també pertanyia a l'Orde), a la capella del Palau Reial i a les esglésies dels monestirs de la Saidia, Jerusalem, Santa Caterina, Bclén i el Carme. A Montesa, en canvi, hi ha pocs casos –sols un 10'4%–, mentre que el nombre dels creuats a Madrid arriba fins al 22'2%. També hi hagué hàbits a altres llocs del senyoriu de Montesa: a Canet, Sant Mateu, Carpesa, Moncada, Silla i Sueca. Un cavaller va rebre l'hàbit a Agres, que no pertanyia al senyoriu de Montesa i dos a Xàtiva. Altres es van creuar on, ocasionalment, s'hi trobava el mestre Borja (Navarrés, Orán) i algun a Saragossa, Daroca i Barcelona. A la Corona de Castella i a més de Madrid, hi va haver creuaments a la localitat gallega de A Pobra de Trives, a l'església d'Abcnójar, a Ciudad Real, a Valladolid, a Toledo i a un oratori privat. Finalment comptem amb alguns casos de presa d'hàbit de fora de la Península Ibèrica: quatre a Itàlia (dos a Messina, un a Milà i Nàpols) i un a Bèlgica, a l'església i monestir de Sant Doméneq a la Universitat de Lovaina.¹⁵

Quant als religiosos, la majoria van prendre l'hàbit a Montesa, o a les esglésies que l'Orde tenia a València (Temple i Sant Jordi). Altres el van rebre en territoris del senyoriu (Cervera del Mestre, Moncada, Vallada) i sols tres frares van comptar amb un escenari distint: Navarrés, Xàtiva i València.

Una vegada havien pres l'hàbit, els nous membres havien d'iniciar un període de noviciat abans de professar. Als cavallers se'ls ordenava residir com a mínim quatre mesos al convent de Montesa, a fi de conèixer la regla i les distintes cerimònies de l'Orde.¹⁶ Els religiosos havien de complir també un període de noviciat al convent, que en aquest cas durava un any.¹⁷ Després podien professar. La professió s'havia de fer al convent de Montesa, però com era d'esperar, també hi va haver professions fora de Montesa. A més, els quatre mesos que els cavallers novicis havien de passar al convent van acabar dispensant-se a canvi de residir-hi quinze dies i pagar cinquanta lliures a la sagristia; fins i tot, hi va haver cavallers als quals se'ls

¹⁵ El darrer dia de l'any de 1590 va ser creuat a Lovaina Álvaro Castellví i Vilanova. El creuament el va realitzar fra Baltasar de Borja, cavaller de Montesa, i van fer de padrins el montesià fra Jofré de Blanes i Manuel de Bega Cabeça de Vaca, "maestro de campo"; AHN, OOMM, lib. 811-C, f. 158.

¹⁶ *Diffiniciones de la Sagrada Religion, y Cavalleria de Sancta Maria de Montesa y Sanct Jorge, filiacion de la inclita milicia de Calatrava. Hechas por los ilustres... visitadores generales; con asistencia del Muy Reverendo Padre fray Hieronimo Valls, abad de Valldigna de la Orden de Cister. En el año de MDLXXIII*; València, Pedro de Huete, 1573; València, Pedro Patricio Mey, 1589; Madrid, Compañía Tipográfica, 1839, pp. 101-102.

¹⁷ Ningú podia fer la professió –almenys teòricament–, sense haver transcorregut el període de noviciat i tindre setze anys d'edat. *Ibidem*, pp. 103-105.

van dispensar els quinze dies de vida conventual.¹⁸ Aquest costum ja va ser posat en pràctica pel mestre Borja molt abans i coneixem la dispensa que va atorgar al cavaller Antonio Galiana Bermúdez per a que professara a Ciudad Real.¹⁹ Els successius administradors perpetus van continuar fent el mateix.²⁰

ELS CAVALLERS

Una carta del virrei, marquès d'Aitona opinava dels cavallers de Montesa:

...ha muchos años que se puede dezir que no tienen superior ni saben que cosa es religión ni obediencia, por causa que el Maestre les trataba y llevaba muy al gusto dellos...²¹

Quan Aitona escrivia aquestes lletres (abril de 1592) l'orde de Montesa comptava amb un total de cent-cinc cavallers, quantitat molt elevada si tenim en compte els qui integraven la institució en èpoques immediatament anteriors²² i sobretot tenint en comte el curt nombre de comandcs (13) i d'altres càrrecs a repartir. Aquest increment, en el cas de Montesa, podria explicar-se, en part, en l'estima social que havien anat adquirint els hàbits al llarg del segle, però sobretot, en la gestió personal del darrer Mestre al front de la institució.

Com concixem d'un temps a aquesta part, el mestre Borja considerava l'orde de Montesa patrimoni seu. Tenint en compte que la creació de nous cavallers era competència seua i que fins i tot havia anat oferint hàbits a canvi de diners o d'altres favors, l'elevat nombre del grup pareix justificat.

Els escasos anys que van transcórrer des de la butlla de la incorporació (1587) fins a la mort del Mestre (1592) coincideixen en dos aspectes: en primer lloc, va ser l'etapa en la que més concessions de tipus econòmic es van fer als cavallers, ja que calia assegurar la incorporació: recordem que un pla anterior de Galcerán que plantejava fer el Maestrat hereditari en el seu fill va topetar amb l'oposició del capítol general de l'Orde.

D'altra banda, fins el 54% dels cavallers que vivien en 1592 havien pres l'hàbit durant el quinquenni 1587-92. A més, no tots complien els re-

¹⁸ Com per exemple a Fernando de Aragón, comte de Caltanaxeta, creuat cavaller de Montesa en 1656; AHN, OOMM, leg. 2158.

¹⁹ AHN, OOMM, leg. 2158.

²⁰ Els lligalls 2157-2158 de la secció d'ordes militars de l'AHN contenen moltes sol·licituds de dispensa dels cavallers per a no professar al convent.

²¹ F. Andrés, "Garcerán de Borja, Felipe II...", p. 419.

²² En el darrer capítol convocat per a l'elecció de Mestre, celebrat al castell-convent de Montesa el 25 d'abril de 1544, es van reunir un total de 48 montesians (cavallers i religiosos); AHN, OOMM, Montesa, lib. 816-C, pp. 322-323.

quisits que establien les definicions o estatuts de l'Orde. En primer lloc, el Mestre va obviar un acord aprovat en el capítol de 1583 que establia que no es concediren hàbits de Montesa als qui no foren naturals de la Corona d'Aragó²³ i va crear cavallers a setze castellans. Tots ells reberen l'hàbit entre els anys 1587-92, és a dir, després de l'acord capitular.

Quant a les qualitats exigides als nous membres, sembla que també van ser ignorades pel Mestre. El 9 de novembre de 1590 va ser creuat cavaller Gabriel Sedeño, un castellà que havia nascut a la localitat avilesa d'Arévalo i que residia a Toledo. Després de la incorporació, s'exigí l'expulsió de Sedeño de l'orde de Montesa, ja que "estava infamado gravemente de confesso con grandissima publicidad".²⁴ L'assumpte es va resoldre de forma natural, perquè Sedeño va morir al poc de temps, en 1593, sense haver professat.

A fi d'analitzar amb més detall els que hi havia en 1592, farem dos blocs: un el dels qui van ingressar en l'orde de Montesa abans de 1587 (que van ser quaranta-huit) i l'altre, els qui ho feren durant els anys 1587-92, període en el que es van creuar cinquanta-set nous cavallers. Cal tindre en compte que tots ells són els qui vivien l'any de la incorporació i que segurament n'hi va haver més. Dins del primer bloc (el dels quaranta-huit primers), dotze van ingressar en Montesa durant el període 1536-69 i un d'ells, el degà en l'Orde, es va creuar en 1536, quan encara governava el mestre Bernat Despuig. La resta van anar incorporant-se, majoritàriament, durant els anys cinquanta i a l'altura de 1592 ocupaven les principals comandements: fra Francisco de Borja i Aragón, comanador major; fra Melchor Sans (degà de l'Orde, que malgrat haver renunciat a la comanda d'Atzeneta obtenia d'ella nou-cents lliures anuals); fra Miguel Centelles, comanador de Benicarló i Vinaròs; fra Jerónimo d'Ixer, comanador d'Alcalà de Xivert; fra Marco García, comanador de Silla; fra Gonzalo Llansol, comanador de Vilafamés; fra Hernando de Hospital, comanador d'Ares; fra Pedro de Castellví, comanador d'Onda; fra Juan Ferrer, comanador d'Atzeneta; fra Benet Roca, comanador de Borriana; fra Jaime Juan Falcó, comanador de Perputxent i fra Luis Jofré, comanador de Montroí. Sols hi havia dues comandements vacants, les de Benassal i Ademús-CastielFabib, que van ser proveïdes prompte, en juny de 1593.²⁵

²³ "Otro sí, estatuyamos y ordenamos que su señoría ilustrísima no de hábito de cavallero que no sea el cavallero de la Corona de Aragón y esto se entienda deste capítulo general hasta el otro que se celebrare"; frey Miguel Beltrán i Peris [religiós de Montesa (1605)], *Libro de las Visitas, Capítulos Generales, Bullas Apostólicas y otras cosas tocantes a la Orden de Montesa*, manuscrit, 1633, BN, ms., 845, f. 157. Al mateix llibre (f. 162v.), a l'índex dels acords aprovats a dit capítol, junt a aquest, consta al marge: "espiró".

²⁴ F. Andrés, "Garcerán de Borja, Felipe II...", *op. cit.*, p. 418.

²⁵ Consulta de 3-VI-1593, AHN, *OOMM*, lib. 816-C, pp. 494-507. Fra Miguel Centelles, fins aleshores comanador de Benicarló i Vinaròs, va passar a la comanda de Benassal, i fra Juan Ferrer, comanador d'Atzeneta passà a la d'Ademús-CastielFabib.

A banda de les comandements, en l'Orde hi havia altres càrrecs remunerats (companyons de la Mensa i de les distintes comandements, oficis de sots-clauer i sots-comanador, batlles, governadors). Tots aquests oficis se'ls repartien un total de dinou cavallers, amb la qual cosa els dèsset restants no obtenien cap renda de Montesa. D'aquest grup destaca un dels favorits del Mestre, fra Gaspar Granullés, sots-comanador del castell de Montesa i a qui s'havia promès una nova comanda, la de Beniarriés.²⁶ Accentuant la general impressió de nepotisme, el comanador major, fra Francisco de Borja i Aragón²⁷ era un nebot del mestre Galcerán. A banda de les comandements lliurades a la seua família, Galcerán també va premiar la fidelitat (i amistat) de certs cavallers, com el comanador Falcó, titular de Perputxent, Marco García, comanador de Silla,²⁸ Benet Roca, comanador de Borriana, agraciats també amb tres-cents lliures de pensió sobre la Mensa, o Luis Jofré, comanador de Montroí i germà de l'amant de Galcerán, doña Mencía Jofré.²⁹ A més, la majoria dels comandements, en particular els d'Alcalà, Vilafamés, Ares i Atzeneta, havien passat per Orán quan Galcerán hi fou virrei.³⁰ Dos

²⁶ Probablement en premi als serveis sexuals que anys abans havia dispensat Granullés al Mestre; Rafael Carrasco, *Inquisición y represión sexual en Valencia. Historia de los sodomitas (1566-1785)*, Barcelona, Laertes, 1985, p. 197. En tot cas, Granullés no va poder gaudir de la nova comanda fins a la mort del comanador de Perputxent, també favorit de Galcerán, fra Jaime Juan Falcó; vegeu Joan Borja i Arándiga, *Breve resolución de todas las cosas generales y particulares de la Orden y cavalleria de Montesa (1624): manuscrito de frey Joan Borja, religioso montesiano*, edició i estudi preliminar de Fernando Andrés Robres i Josep Cerdà i Ballester, València, Institució Alfons el Magnànim, 2004, pp. 135-136, nota 370.

²⁷ Amb anterioritat van ocupar el mateix càrrec en Montesa altres Borja: Enrique de Borja i Aragón, Pedro Luis Galcerán de Borja i Juan de Borja Manuel. Després l'ocuparan altres membres de la mateixa família, com veurem més endavant; frey Hipólito de Samper i Godejuela [religiós de Montesa (1652)], *Montesa Ilustrada. Origen, fundación, principios, institutos, casos, progresos, jurisdicción, derechos, privilegios, preeminencias, dignidades, oficios, beneficios, héroes y varones ilustres de la Real, incluya y nobilissima Religión Militar de N. S. Santa María de Montesa y San George de Alfama*, València, Gerónimo Vilagrassa, 1669, vol. II, pp. 416-420. Altres Borja van ocupar, en canvi, des de 1605 fins a principis del segle XVIII, la comanda de Membrilla de l'orde de Santiago; vegeu Francisco Fernández Izquierdo, "Nobleza y monarquía en el siglo XVII. La concesión de encomiendas de Órdenes Militares", en Enrique Martínez Ruiz, Magdalena de Pazzis Pi Corrales (dirs.), *España y Suecia en la época del Barroco (1600-1660)*, Madrid, Comunidad de Madrid, Consejería de Educación y Cultura-Fundación Berndt Wistedt, 1998, p. 546.

²⁸ Durant les declaracions de testimonis del procés inquisitorial obert contra el Mestre en 1572, un cavaller de l'orde de Montesa, fra Gaspar Çanoguera, va declarar "que los comandadores García y Falcón [que] son muy del secreto de dicho Maestre y a quien él ha dado de comer, siendo gente común, agraviando a muchos caballeros"; R. Carrasco, *op. cit.*, p. 198.

²⁹ "Es hermano de la muger de quien el Maestre ha dexado los hijos", carta de Pedro Franquesa sobre la provisió de les comandements d'Alcalà i Onda; AHN, *OOMM*, lib. 816-C, p. 493.

³⁰ El llistat dels cavallers de Montesa que van acompanyar al Mestre a Orán en Diego Suárez Montañés, *Historia del Maestre último que fue de Montesa y de su hermano Don*